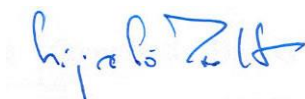

Kutatási beszámoló

a 2021-ban elnyert Klebelsberg Kuno Ösztöndíjhoz

Készítette:

A handwritten signature in blue ink, reading 'Szijártó Zsolt'.

Szijártó Zsolt habilitált egyetemi tanár

PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi
Tanszék

Pécs, 2022. március 20.

Tartalomjegyzék

Kutatási beszámoló

Bevezetés, a kutatás témája.....	3
A kutatási tevékenység	5
A kutatási eredmények feldolgozása	9

Mellékletek

Melléklet 1. <i>A sokféle migráció. Berlini történetek</i> című kurzus tematikája	17
Melléklet 2. A Berlini Magyar Kultúra Házától (BMKH) a Collegium Hungaricum Berlin-ig (CHB) (1973 – 2023).....	13

Kutatási beszámoló

2021. november 1. és 2021. december 31 között két hónapot töltöttem Berlinben, Klebelsberg Kuno ösztöndíjasként. Kutatásom a hungarológiai egyik hagyományos területéhez, a külföldön élő magyar közösségek – jelen esetben a különböző berlini magyar csoportok – kortárs társadalomtudományos (kulturális antropológiai) vizsgálatához kapcsolódott, ugyanakkor megpróbált mind tematikailag, mind módszertanilag újfajta kérdésfelvetésekkel közelíteni a klasszikus témához. A 2017-ben elvégzett, a berlini magyar diaszpóra – rétegzettségét, generációs megoszlását, kulturális örökségét stb. – vizsgáló társadalomtudományos kutatást a Klebelsberg Kunó pályázat jelen kiírása mentén több irányban is továbbgondoltam.

A továbbgondolás irányát egy olyan klasszikus emlékezet/örökség-kutatás megvalósítása jelentette, mely a Berlinben élő magyarok kulturális örökségét, speciális tudásait, a városi közegre (a társadalomra, a kultúrára, a mindennapi életre) gyakorolt hatását próbálta meg feltérképezni, összegyűjteni és archiválni. Ezzel kívánt hozzájárulni a berlini várostörténet egy eddig nagyrészt ismeretlen, homályban maradt szegmensének feltárásához, amely egyúttal a magyar kultúra és társadalom történetének is fontos fejezetét alkotja.

Ennek megvalósítása érdekében egyrészt tovább szerettem volna folytatni a félig strukturált interjúkon alapuló felmérést a különböző berlini magyar csoportok kulcsadatközlőivel, hogy tovább finomíthassam a migrációs közösségek viszonyainak, kapcsolathálóinak a kataszterét, térképét. Elsősorban olyan személyeket és családokat terveztem felkeresni, akik jelentős (szöveg-, kép-, mozgóképalapú) archívumokkal, a magyar kultúrtörténet számára is fontos dokumentumokkal rendelkeznek.

A berlini tartózkodásom legnagyobb részében intézménytörténeti kutatásokat szerettem volna folytatni, olyan levéltárakat, kulturális archívumokat terveztem megvizsgálni, amelyek eddig még feldolgozatlan magyar vonatkozású anyagokat őriznek (elsősorban a berlini magyar kulturális jelenlét vonatkozásában). Ezek megismerése, feldolgozása és valamilyen formában történő megjelentetése szerepelt a céljaim között.

Sajnos a koronavírusjárvány következtében bevezetett, jelentős mértékű német kormányzati korlátozások, illetőleg maga a járvány alapvetően meghatározta a Berlinben folytatott kutatásaim lehetőségfeltételét. Az archívumok ebben az időszakban csökkentett kapacitásokkal dolgoztak, a használatukhoz több hétre előre be kellett jelentkezni kutatási engedélyért, amelyet csak korlátozott számban adtak ki. Ugyanilyen nehézségekbe ütközött a személyes interjúk megszervezése is. Mivel a járvány legújabb hulláma ekkor tetőzött Berlinben, a lehetséges adatközlők közül sokan voltak betegek vagy családtagjaik miatt karanténban kellett lenniük. Mindez jelentősen korlátozta a kutatás szempontjából releváns és általam felkereshető magánszemélyek körét.

Ezeket a körülményeket figyelembe véve, az első héten megpróbáltam újragondolni és az adott helyzethez igazítani az eredeti kutatási tervemet, s utána ennek megfelelően haladtam előre. Ez az átstrukturálás végülis sikerrel járt, aminek következtében szakmailag gyümölcsöző 2 hónapot tölthettem a helyszínen, s szinte maradéktalanul meg tudtam valósítani előzetesen kitűzött céljaimat.

I. KUTATÁSI TEVÉKENYSÉG

A kutatással eltöltött két hónap során többféle tudományos aktivitást is végeztem, melyek felölelték a társadalomtudományos megismerés több területét. Így a Humboldt Egyetem Jacob Grimm Zentrum-ában (főként az európai etnológiai részlegen) tovább folytattam és aktualizáltam a szakirodalmi tájékozódást, áttekintettem és feldolgoztam a migrációra a diaszpóra-közösségekre, az új médiumok és a mobilitás összefüggésére vonatkozó, legújabb szakirodalmat. A feldolgozott szakirodalomról jegyzeteket készítettem és éppen aktuális és tervezett publikációimba folyamatosan beépítem ezeket. Ugyancsak aktualizáltam az Amt für Statistik Berlin-Brandenburg hivatalának és munkatársainak segítségével a migrációs folyamatokra vonatkozó statisztikai adatokat, a különböző etnikus közösségek (ezen belül a magyar csoportok) migrációs aktivitásának időbeli, térbeli változásairól.

a) intézménytörténeti kutatások

A kutatási tervem alapját jelentette, s a tényleges kutatásban is központi szerepet játszott az 1924-ben alapított, a II. világháborúban megsemmisült, 1973-ban Magyar Kultúra Házaként megnyílt, 2000 óta pedig újra az eredeti nevét használó Collegium Hungaricum Berlin tevékenységének vizsgálata. Jelentőségét az adja, hogy ez a magyar-német tudományos, művészeti és kulturális kapcsolatokért felelős legnagyobb, a magyar állam által fenntartott berlini intézmény. Ennek következtében számos program, rendezvény, ösztöndíj kapcsolódik az intézményhez, amelynek archívuma rengeteg információt kínált a berlini magyar jelenlétről. Ráadásul A „Magyar Ház”, a „Haus Ungarn”, illetve a „CHB” az intézmény különböző korszakaiban a berlini magyar diaszpóra különböző csoportjai számára megkerülhetetlen központként szolgált, fontos szerepet töltött be önszerveződésükben, önmegjelenítésükben. Programjai, rendezvényei – így a Kino Balázs filmestjei – az érdeklődő berlini városlakók számára is jelentős kulturális események voltak, ahol új kulturális, művészeti kezdeményezésekkel találkozhattak.

A Berlinben töltött ösztöndíjas időszak alatt ennek az összetett – a berlini várostörténetben, a magyar kultúr- és művészettörténetben, a berlini magyar diaszpóra önszerveződésében egyaránt fontos szerepet játszó – intézménynek az archívumát kezdtem el feldolgozni. E kutatómunka során támaszkodtam az előzményekre: 2017-ben korábbi kutatásaimhoz kapcsolódóan excell-táblázat formájában már elkészítettem egy eseményregisztert, amely 2000-től havi bontásban tartalmazza a Collegium Hungaricum Berlin-ben lezajlott programok, a szervezők listáját. Ennek megfelelően a mostani kutatás időkeretének kiválasztásakor a 2000 előtti történésekre koncentráltam, az 1973-as alapítás óta eltelt csaknem három évtizednyi időszak eseményeit dolgoztam fel.

Nagy Mártával, a Collegium Hungaricum Berlin jelenlegi vezetőjével több megbeszélést is folytattam az archívum feldolgozásának szempontjairól. Az ő – és a ház munkatársainak – a kérésére az intézményi archívum feldolgozásának középpontjában az alapítás közelgő félévszázados évfordulóját állítottam, amelyet a CHB a következő évben, 2023-ban szeretne méltóképpen megünnepelni. Éppen ezért – első lépésként – áttekintettem a korábbi évfordulók kapcsán megjelentetett kiadványokat¹, részletesen elemeztem az ekkor megvalósított kiállításokat². (Az elemzések megjelentetését önálló tanulmányban tervezem.)

¹ Haus der Ungarischen Kultur 1973-1983

² 25 éves a berlini Magyar Kultúrintézet, Menesi Attila és Christoph Rauch kiállítása, Magyar Ház, Berlin, 1998. január 25-március 10.

Korábban már elkezdtem egy interjúsorozatot az intézmény munkatársaival, így interjút készítettem többek között a ház egykori vezetői közül Dalos Györggyel és Can Togay-al, illetőleg a napi operatív munkában fontos szerepet játszó szervezőkkel (Mélyi József, Méhes Márton), valamint a berlini magyar diaszpóra szervezeteinek vezetőivel, a „Magyar Ház”, illetőleg a CHB fontosabb működtetőivel (Koppány Gizella, Kiss Mária). Ezek az interjúk, az ott előkerülő nagyobb tematikai egységek fontos szerepet játszottak a mostani kutatás, a dokumentum-rendezés szempontrendszerének kialakításában.

A megvizsgált és a két hónapos tartózkodásom alatt részleteiben feldolgozott iratanyag a Berlini Magyar Ház (később Collegium Hungaricum Berlin) programjainak, működésének mindennapjait ölelte fel, középpontba állítva az 1973 és 2000 közötti időszakot. A 2000-es év abban a tekintetben is szerencsés korszakhatár volt, mert ettől kezdve terelődött át az intézmény körüli kommunikáció különböző online platformokra, amelyek vizsgálata a kutatás egy más szegmensének feladata.

Az intézmény irattárában valamelyest kronológiai rendben voltak elérhetőek az iratok, ugyanakkor az egyes évek vonatkozásában eltérő mélységben maradtak meg a levelezések, dokumentumok. Voltak olyan időszakok, amelyekben kifejezetten gazdag iratanyaggal rendelkeztek, miközben a rendszerváltás körüli évekből alig található dokumentum, ezeknek az éveknek a történéseit más forrásokból kell rekonstruálni. A dokumentumok elrendezhetősége és átláthatósága érdekében három nagyobb kategóriát különítettem el:

- az intézmény belső működésére vonatkozó iratanyag;
- az intézmény és a fenntartó minisztérium közötti levélváltások;
- a programokkal és programszervezéssel kapcsolatos dokumentumok.

Az irattárban található dokumentumok archiválása és előzetes rendezése a fenti kategóriarendszer mentén megtörtént, a részletes elemzés a következő időszak feladata lesz.

A dokumentumok mellett áttekintettem a CHB könyvtárában és irattárában fellelhető, nagyon gazdag, ám egyelőre még teljesen rendezetlen fényképes dokumentációt is. Ezek elsősorban az intézményben lezajlott programokat örökölték meg, zömében protokolláris jellegű felvételek, amelyek mára már jelentős kordokumentumokként szolgálnak. Ezek részletes elemzése is a közeljövő feladata lesz.

Egy harmadik típusú forráscsoport volt, amelynek feldolgozását éppen csak elkezdtem, az intézmény történetének feltárása a korabeli német és magyar sajtó tükrében. Nagyon gazdag és jól használható anyag gyűlt össze, amelyben kiemelt helyet foglalnak el a házban lezajlott programok ismertetései és értékelései. De ugyancsak jól rekonstruálható ebből az anyagból az intézmény vezetőségében bekövetkező változások, s az ezzel szorosan összefüggő koncepciómódosulások. Kiemelt helyen foglalkoznak az anyagok a CHB új épületével kapcsolatos, meglehetősen hosszú és szövevényes történet sor rekonstruálásával.

E háromfajta forrásanyag – írásos dokumentumok, fényképek, sajtóanyagok – egymásra vonatkoztatása révén az intézmény történetének ez az időszaka részletgazdagon rekonstruálható. Ennek érdekében – a két hónapos kutatás után már a rendelkezésre álló dokumentumok ismeretében – egy rövid tervezetet készítettem a Collegium Hungaricum Berlin vezetősége számára, amely javaslatokat tartalmazott arra, miképpen lehetne ezt az

iratanyagot felhasználva egy jubileumi kiadványt létrehozni, amely méltó módon összefoglalja a berlini magyar kultúráközvetítés e fontos intézményének történetét. (Ezt lásd a mellékletben.) A tervezetet az intézmény vezetőségével megvitattuk, s a jövőbeli megvalósítás lehetőségeit megtárgyaltuk.

b) magánarchívumok kutatása

A bevezetőben is említett, rendkívüli járványhelyzet erőteljesen korlátozta azt a lehetőséget, hogy berlini magyar személyeknél, esetleg családoknál található, s a magyar társadalom- és kultúrtörténet szempontjából releváns dokumentumokat, archívumokat alaposabban megvizsgáljak. Ugyanakkor két olyan magánarchívumban mégis sikerült részletesebb betekintést nyernem, amelyek feldolgozása a későbbiek során jelentős eredményekkel gazdagíthatja a berlini magyar múltról alkotott képünket. Az egyik archívum a 80-90-es években készített fényképeket tartalmaz, a másik sokkal heterogénebb iratanyag, leveleket, dokumentumokat foglal magába és egy évtizeddel korábbi.

A fényképarchívum Soskuti Tibor képzőművész nevéhez fűződik, aki a 70-80-as évek budapesti underground kultúrájának egyik jellegzetes személyisége és fő megörökítője volt. Soskuti a 80-as évek közepén azonban elhagyta Budapestet és Nyugat-Berlinben telepedett le, tovább folytatva dokumentációs tevékenységét. Soskuti fiatalkorától kezdve folyamatosan fotózta saját környezetét, lakóhelyét, barátait, azokat a városi tereket, amelyekben mozgott; kiemelt jelentőségű tevékenységet jelentett számára élete történéseinek dokumentálása. Több mint száz fénykép alkotja az elemzés korpuszát, eloszlásuk ugyanakkor meglehetősen egyenetlen. Az általa készített képek sajátos természetűek, formanyelvüket, esztétikájukat illetően szorosan kapcsolódnak a 80-as évek magyar művészeti fotográfiáinak meghatározott irányzataihoz. Több interjút is készítettem Soskuti Tiborral, az egyik középpontjában az élettörténete állt, a másik kifejezetten a fotóarchívumára koncentrált. Az archívum részletes elemzésével egy közeljövőben megjelenő tanulmányban szeretnék foglalkozni. (Erről lásd a melléklet.)

A másik jelentősebb magánarchívum, amelyet tanulmányozhattam, a neves építész és gondolkodó, Kotányi Attila (1924-2003) munkásságához kapcsolódik. Kotányi 1956-os emigrációja után először Brüsszelben, később Düsseldorfban telepedett le, s két nagyhatású nemzetközi mozgalomban (Situacionista Internacionálé) és az Egyetemes Várostervezés) is fontos szerepet játszott. Kotányi rendkívül széleskörű dokumentációs munkát végzett, az ő feljegyzéseiből rekonstruálható a háború előtt működő Budapesti Dialogikus Iskola tevékenysége éppúgy, mint a 60-70-es évek nyugati magyar emigrációjának egy jellegzetes szelete. Kotányi rendszeresen levelezett magyarországi írókkal, képzőművészekkel, akik az ő segítségével is jobban meg tudtak ismerkedni az akkor tőlük elzárt nyugati világban zajló eseményekkel.

A gyermekei Christophe Kotányi és Kotányi Magda jelenleg Berlinben élnek, s tevékenységük fontos részét jelenti az apai örökség rendezése, gondozása. Ezt a négy nyelvű (német, francia, angol és magyar) hagyatékot – amelyben keverednek személyes, családi jellegű levelek, elméleti iratok és szakmai jellegű kapcsolattartások – a család jelenlétében módomban állt áttekinteni. Megbeszélést folytattunk arról, hogyan lehetne ezt rendezni, milyen további sorsa lehet az iratanyagoknak.

II. A KUTATÁSI EREDÉNYEK FELDOLGOZÁSA

A kutatási eredmények feldolgozása, szisztematizálása több, egymásra épülő szakmai kontextusban történik, ezek közül két – egymással összekapcsolódó területet emelek ki, az oktatás és a tudományos publikáció területét. A végső cél egy a problémát átfogóan tárgyaló, történeti összefüggéseket is bemutató, ugyanakkor a jelen körülményeire is érzékenyen reagáló monográfia megjelentetése.

a) A berlini magyar migrációs jelentéggel kapcsolatos kurzus meghirdetése

Ezek közül az egyik az oktatással függ össze. A Közép-Európai Egyetem Bibó István Szabadegyetem felkérésére 2022. március – május között *A sokféle migráció. Berlini történetek* címmel egy kurzust tartok, amely sokban épít a Klebelsberg-ösztöndíjjal végzett kutatások tapasztalataira. A kurzus legfontosabb célja a migráció összetett társadalmi jelenségének többszólamú bemutatása és a felvetődő kérdések közös értelmezése a szabadegyetem hallgatóinak aktív részvételével. A kurzus egyetlen, a magyar társadalom- és kultúrtörténet szempontjából is kiemelten fontos helyszínen, Berlinben mutatja be a migráció speciális élethelyzeteit, a migrációs folyamatok és a városi tér közötti összefüggéseket, az etnikai közösségeken belüli generációs törésvonalakat, középpontba állítva a berlini magyarok generációsan, kulturálisan, társadalmilag eltérő csoportjait. A kurzus megismerteti a migrációval kapcsolatos mikrotörténetekkel, hétköznapi élethelyzetekkel, problémákkal éppúgy, mint e sajátos szituáció különböző (főképpen vizuális) reprezentációival. Az egyes alkalmak során – témafelelősként – jelen vannak a migrációs folyamatok különböző szereplői, intézményei, kutatói, a területen dolgozó civil szervezetek képviselői, a velük folytatott beszélgetések során közelről érzékelhetővé, mikroperspektívából megtapasztalhatóvá válik a későmodern társadalmak egyik komplex társadalmi folyamata.

Az egyes órák előkészítése során a résztvevők kaptak egy előzetes témavezérfonalat, amely segíti a beszélgetésre való felkészülést, és kijelöli a probléma kibontásának főbb irányait. Természetesen a hallgatók kérdései, megjegyzései, az egymás hozzászólásaira való reflexió módosítják a tervezetet, ugyanakkor mégis képes a diszkusszió keretként szolgálni. A kurzus alkalmi – egy más szemszögből nézve – olyan módszertani kísérletnek is tekinthetők, ahol egy fókuszcsoportos lekérdezéshez hasonló módon megjelennek az adott témával kapcsolatos főbb beállítódások, alapvető érvkészletek, látható válnak a tipikus mgközelítések. Azaz a kurzus végén ezen a módon létrejön egy tovább elemezhető forrásanyag, amely – jóllehet, egy korlátozott mintán, de – jól mutatja a migrációról való gondolkodás aktuális helyzetét, főbb tematikai csomópontjait és a lehetséges álláspontokat is. (A kurzus részletes tematikája a beszámoló mellékletében olvasható.)

b) publikáció

A *Korall* című társadalomtörténeti folyóirat 88. (23. évf., 2022) *Építészet – képzőművészet – társadalom* címmel egy olyan összeállítást tervez, amely e területek összefüggésrendszerét állítja középpontba. A folyóirat 2021 végén megjelent felhívására sikerrel pályáztam egy olyan összegző tanulmány megírásával, amely Soskuti Tibor berlini fényképtárájának feldolgozását és bemutatását tűzi ki célul, mégpedig egy sajátos társadalomtörténeti nézőpontot alkalmazva.

A tanulmány tervezett címe: Szijártó Zsolt: Budapest/Nyugat-Berlin. Lakások, városi terek, szubkulturális közösségek. Soskuti Tibor 80-90-es évekbeli fényképeiről. A publikáció egy

tervezett nagyobb munka első – pilot jellegű – fejezete, amely a Berlinben élő magyarok kulturális örökségét, speciális tudásait, a városi közegre (a társadalomra, a kultúrára, a mindennapi életre) gyakorolt hatását próbálja meg feltérképezni, összegyűjteni és archiválni. Az első nagyobb tanulmány a 80-90-es évekbeli világával foglalkozik, az underground színtér egyik jellegzetes képviselőjének, Soskuti Tibor fotóinak elemzését középpontba állítva.

A tanulmány „témája” és főszereplője a 80-as évek budapesti underground színtérének egyik fontos résztvevője és megörökítője, Soskuti Tibor képzőművész. A tanulmány kérdésfeltevése némileg eltér a korszak bevett, elsősorban művészet-, jelenkor- vagy éppen irodalomtörténeti irányultságú feldolgozásaitól és túllépve a lokális kulturális-művészeti szcena elemzésén, egy összehasonlító társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésmódot képvisel. Soskuti ugyanis – miután 1978 és 1983 között aktív szereplője, később főleg megörökítője volt a budapesti underground kultúra főbb szereplőinek – 1986-ban „disszidált”, elhagyta az országot, Nyugat-Berlinben telepedett le és azóta is ott él. Élettörténetének, művészeti tevékenységének elemzése megismertet a nagyvárosi migrációs folyamatok egy különleges, viszonylag korai – a rendszerváltást közvetlenül megelőző – időszakával. Láthatóvá teszi a berlini magyar diaszpóra egy meghatározott generációs-művészeti csoportját, s mikroszinten választ kínál a migráció-kutatást általánosságban foglalkoztató kérdésekre: mit jelentett a 80-as évek közepén, viszonylag fiatalon, a vasfüggöny mögül egy nyugat-európai nagyvárosba megérkezni, s ott egy új életet elkezdni?

Mindezekre a kérdésekre a tanulmány – némileg rendhagyó módon – a Soskuti által Budapesten, illetőleg élete új helyszínén, Nyugat-Berlinben készített fényképek elemzésén keresztül keres választ. Soskuti fiatalkorától kezdve folyamatosan fotózta saját környezetét, lakóhelyét, barátait, azokat a városi tereket, amelyekben mozgott; kiemelt jelentőségű tevékenységet jelentett számára élete történéseinek dokumentálása. Hogyan rekonstruálható a fotódokumentumokat felhasználva egy meghatározott időszakhoz generációhoz, szociokulturális közeghez kapcsolódó diaszpórikus élethelyzet, tapasztalat? Mi olvasható ki segítségükkel a kétfajta (budapesti, nyugat-berlini) városi térhez és társadalmi-politikai mikrokörnyezethez fűződő viszonyról? Mennyiben figyelhetők meg különböző tapasztalatok, térhasználati minták és vizuális reprezentációk – attól függően, hogy egy zárt szubkultúra résztvevőjeként Budapesten, illetőleg egy kis etnikai csoport tagjaként Nyugat-Berlinben készítette-e a képeket Soskuti? Elválasztható-e egymástól ez a két csoportidentitás?

A szerkesztőség 2021. december 15-ig döntött a téma elfogadásáról. Az elfogadott rezüméből írt tanulmányok leadási határideje 2022. május 1., a szám várható megjelenési ideje 2022 július.

Melléklet 1

A sokféle migráció. Berlini történetek című kurzus tematikája

(i) A migráció szereplői: disszidensek, vendégmunkások, egyetemisták, kitelepülők, hazatérők (március 10)

A berlini migráció csoportjai a 80-as évektől napjainkig: különböző társadalomtörténeti és politikai kontextusok, eltérő egyéni motivációk. A migráció számai, adatai és vizualizálásuk, a migráció történetei, dokumentálásuk és megjelenítésük.

A beszélgetés résztvevői:

- Krausz Péter – matematikus (Budapest)
- Gulyás Réka – filmtörténész (Berlin)
- Mándli Endre Vazul – zenész (Budapest)

Szemléltető anyag:

Kivándorló magyarok, akik hazatértek (Deutsche Welle –Telex) -

<https://www.youtube.com/watch?v=N0cHCuFaRkY>

<https://telex.hu/kulfold/2022/01/29/nemetország-hazatero-magyarok>

Migránsok Berlinben – interaktív térkép https://interaktiv.morgenpost.de/migranten-in-berlin/?fbclid=IwAR3KPnbIkANTjT9IwOSF3T4SHYRTMPCfuMr7IC_sRCK5EHE7AiJiDd99E6o#10/52.5145/13.5001

Frei Ungarische Botschaft: B-terv. A kisebbségek helyzete Berlinben (Podcast 2021. nov. 3)

https://open.spotify.com/episode/1OcbcGhbd0bmPIUZIGeZcU?si=y2lgr_IQQs2JnmK9Gso2dw&fbclid=IwAR15kjUQmfytKM21CRONUh9tNrse1nxtgZrBkor1eoU5Ff9QhkGKWOW3xdE&nd=1

Irodalom:

Blaskó Zsuzsa – Ligeti A. S. – Sík Endre: Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? In Kolosi Tamás és Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi riport* 2014. Budapest, TÁRKI, 351-372.

Járosi Katalin: Nagyváros, politika és reprezentáció – a Berlinben élő magyarok etnicitásának tükrében. In. Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Budapest, MTA, Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 87-95

Kováts András: Magyarok Londonban és Nagy-Britanniában (vázlat).

https://www.academia.edu/7947739/Kov%C3%A1ts_Andr%C3%A1s_Magyarok_Londonban_%C3%A9s_Nagy-Britanni%C3%A1ban_v%C3%A1zlat

(ii) A migrációs tapasztalat reprezentációi: fényképek, filmek, szövegek (március 17)

A migrációs helyzetek (ön)dokumentálása, fényképgyűjtemények és identitás-szövegek. A tapasztalat rögzítésének kulturális-művészeti formái

A beszélgetés résztvevői:

- Imre Loránd Balázs (filmrendező) (SpeakEasy Project)
- Kiss Marian (filmrendező)
- Schausitz Attila (újságíró)

Szemléltető anyag (filmek és szövegek)

Menjek vagy maradjak sorozat - SpeakEasy Project

Mit ér meg Berlin 1-3 (VS.hu)

Schausitz Attila: *Berlin utcáin*. Pozsony, Kalligram, 2009.

Irodalom:

Balázs Kata – Szabó Eszter Ágnes – Szikra Renáta: Berli kék: interjú Pázmándy Katalinnal és Cantu Marival, Az emberevő szerelme rendezőivel. *Artmagazin* 16. 2018/10, 18-30.

https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/berlini_kek

E. Csorba Csilla (szerk.): *"Nekünk ma Berlin a Párizsunk"*. Magyar írók Berlin-élménye 1900-1933. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2007.

Földényi F. László: *Berlin sűrűjében*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2006.

(iii) Az önszerveződő diaszpóra: klubok, szervezetek, helyek (március 24)

Az etnikai alapon szerveződő egyesületektől a divatos romkocsmákig. A fontosabb etnikus (kulturális-gasztronómia) helyek, ezek átalakulása. A szabadidőeltöltés formái. Az anyanyelvi oktatás szervezeti keretei

A beszélgetés résztvevői:

- Pompéry Judit, a Berli Magyar Szalon vezetője
- Kiss Attila, a Berli Szimpla, Badehaus vezetője

Szemléltető anyag:

Stumpf András: Pesten száz embert kellett kirúgni, Berliben senkit – magyar és német válságkezelés a Szimpla-alapító szemével. *Válaszonline* 2021.03.24.

<https://www.valaszonline.hu/2021/03/24/kiss-attila-szimpla-vendeglatas-koronavirus-interju/>

<https://www.tagesspiegel.de/berlin/ungarn-partnerland-der-gruenen-woche-kultureller-austausch-an-der-theke/19253558.html>

Irodalom:

Pompéry Judit: A berli estek történet. In. "Európa keresztútjain - Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 33 éve. EPMSz, 2003, <https://www.berlinisalon.de/visszapillantas>

(iv) Aktivizmus és diaszpóra (március 31)

Civil szerveződések a diaszpórán belül. Politikai/kulturális ellenállás, tüntetések, nyilvános véleményartikulációk. Aktuálpolitikai történésekhez kapcsolódó konkrét akciók, kezdeményezések. Kapcsolat más berli (elsősorban román, lengyel) diaszpórák szervezeteivel

(Két civil szervezet középpontba állítása és bemutatása: a Freie Ungarische Botschaft és a Critique & Culture e.V)

A beszélgetés résztvevői:

- Krasznahorkai Kata és Simon Kati kurátorok, Critique & Culture e.V
- Vojtonovszki Bálint szociológus, Freie Ungarische Botschaft

Szemléltető anyag:

A két szervezet honlapja és FB-csoportja, az általuk szervezett programok dokumentációja
<https://critiqueandculture.com/contact/> <https://freieungarischebotschaft.de/>

Irodalom:

Frei Ungarische Botschaft: B-terv. Honvagy és magyarságtudat. (Podcast 2021. nov. 40)
<https://open.spotify.com/episode/OFL1QYzWRUzQsMCwAYNsGZ>

Szijártó Zsolt: Diaszpóra, aktivizmus és autoetnográfia az átalakuló fizikai és mediális terekben. In: Ungvári, Zrínyi Imre (szerk.): *A világ összegyűjtésének médiumai. Terek, kapcsolatháló, lokalitás*. Kolozsvár, Pro Philosophia, 2020, 95-113.

Szijártó Zsolt: Egy ünnepnap Berlinben: Kontaktzóna értelmezések. In: P. Müller Péter - Egri Petra – Kvéder Bence Gábor – Németh Nikolett Anna (szerk.): *Kontaktzónák : Határterületek a színház mentén*. Pécs Kronosz Kiadó, 2019, 17-29.

(v) A berlini diaszpóra és a berlini magyar kulturális intézményrendszer (április 14)

A berlini Collegium Hungaricumtól a Berlini Magyar Házon keresztül a Collegium Hungaricum Berlin-ig. Politikai rendszerek, társadalmi-politikai átalakulások és a berlini magyar kultúrpolitika intézményrendszere. Konceptiók, programok, irányváltások.

A beszélgetés résztvevői:

- Dallos György (a *Berlini Magyar Ház* igazgatója 1995 – 1999)
- Prőhle Gergely (a berlini Magyar Nagykövetség vezetője 2000 – 2003)
- Nagy Márta (a Collegium Hungaricum Berlin jelenlegi igazgatója)

Szemléltető anyag:

Házavatás-Collegium Hungaricum Berlin. (dokumentumfilm, 60 perc, 2007). rendezte:

Kerényi Dávid és Kerényi László) <https://www.youtube.com/watch?v=o8LkpcN7m6U&t=12s>

A CHB youtube csatornája <https://www.youtube.com/user/CollegiumHunBerlin/videos>

Irodalom:

Ujváry Gábor: Tudós kolostor, csöndes kolostori kerttel". A berlini Collegium Hungaricum története (1924–1944). *Iskolakultúra* 8. 1998/3, 18-30.

A ház mint műtárgy. Beszélgetés Can Togay Jánossal. *Litera* 2008. március 20.

<https://litera.hu/magazin/tudositas/a-haz-mint-mutargy.html>

Prőhle Gergely: *A magyar kultúra szerepe Magyarország nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolatainak fejlesztésében*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2007.

Bozóki András: A szabadság kultúrája. Magyar kulturális stratégia. 2006 – 2020.

<http://www.nefmi.gov.hu/kultura/2006/szabadsag-kultura>

(vi) Az online diaszpóra: fórumok, blogok, iwiw, fb-oldalak (április 28)

A diaszpóra és az online tér kapcsolata, kölcsönhatása. Különböző platformok, eltérő zsánerek, átalakuló felhasználási szokások. Netaktivizmus vs. az online platformok növekvő banalitása.

A beszélgetés résztvevői:

- Orbán Ágnes – újságíró, blogger
- Bódi Jenő – médiakutató

Szemléltető anyag:

http://nol.hu/belfold/20130619-folyton_valtozo_korban-1394597

A Berlin magyarul blog anyaga <http://berlinmagyarul.blogspot.com>

A Berlin Calling Facebook-csoport anyaga -

https://www.facebook.com/groups/441262202590481/?hoisted_section_header_type=recently_seen&multi_permaLinks=4889598471090143

Irodalom:

Bódi Jenő. Kávéház és piactér. A berlini magyarok online zsánerei. *Replika*. 108-109. 2018/3-4, 209-237

Trandafoiu, Ruxandra: *Diaspora Online: Identity Politics and Romanian Migrants*. Berghahn Books, New York, 2013.

(vii) A migrációkutató és a migráció kutatása (május 5)

Migráció és mobilitás összefüggése, néhány alapfogalom (transznacionalizmus, diaszpóra, posztmigráns társadalom) bemutatása, fejezetek a migrációkutatás történetében, a kutatás jellegzetes problémaszituációi

A beszélgetés résztvevői:

- Feischmidt Margit antropológus,
- Fejős Zoltán antropológus

Szemléltető anyag:

<https://qubit.hu/2019/12/05/a-kivandorlo-magyarok-ketharmada-azt-mondja-hogy-sokkal-jobb-neki-kulfoldon-mint-itthon-volt>

Irodalom:

Fejős Zoltán: Később kerül megadásra

Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó: Migráció és etnicitás. A mobilitás formái és politikái nemzeti és transznacionális térben. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás*.

Különbőségteremtő társadalom. Budapest: Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010, 152-169.

Feischmidt Margit - Zakariás Ildikó: A menekültekkel kapcsolatos szolidaritás – hogyan azt Németországban élő magyar nők látják

<https://www.goethe.de/ins/hu/hu/kul/sup/fre/21681718.html> .

Gyáni Gábor: A vándorlás mint kulturális jelenség. *Demográfia* 46 2003 (4): 375-382.

Melegh Attila – Sárosi Annamária: Magyarország bekapcsolódása a migrációs folyamatokba: történeti-strukturális megközelítés. *Demográfia*, 58, 2015/4, 221-265.

Moreh, Chris: Magyar bevándorlók az Egyesült Királyságban: demográfiai, földrajzi és szociológiai körkép. *Demográfia*, 57 2015/4, 137- 172.

Szijártó Zsolt: „Új kihívások a városi etnikai közösségkutatások előtt: a digitalizáció és a kollaboráció”. *Replika* 108-109 (2018): 195-208.

Melléklet 2.

A Berlini Magyar Kultúra Házától (BMKH) a Collegium Hungaricum Berlin-ig (CHB)
(1973 – 2023)

Tervezet a félévszázados évforduló előkészítésére

A tervezet célja, hogy röviden felvázolja, milyen koncepcionális keretek között, milyen időbeli ütemezés mellett kerülhetne sor a berlini Magyar Ház/Haus Ungarn/CHB 50 éves évfordulójának megünneplésére. A tervezet azon a megbeszélésen elhangzottakon alapul, amelyet 2021. decemberében folytattunk ebben a tárgyban néhány ott rögzített pont továbbgondolását tartalmazza. Fontos előrebecsíteni, hogy jelen tervezet moduláris szerkezetű, azaz egyes elemei kiegészíthetők, továbbfejleszthetők, illetőleg elhagyhatók, a változó jövőbeli feltételeket figyelembe véve. (A tervezet ugyan nem tartalmazza, de fontos feladat a lehetséges és szükséges finanszírozási források feltárása is.)

A kiadvány

A berlini Magyar Ház félévszázados évfordulóját középpontba állító rendezvénysorozat központi eleme egy **kiadvány** volna – ennyiben hű maradna mind a 10 éves, mind a 25. éves intézményi évforduló történéseihez, amelyek alkalmából szintén létrejött egy összefoglaló füzet. A kiadvány jelen elképzelések szerint megjelenne nyomtatott formában, két (vagy három, ha az angol is opció) nyelven, másrészt fontos szempont, hogy a print változattal párhuzamosan digitálisan is elérhető legyen. Műfaját tekintve leginkább egy katalógusra hasonlítana, sok és jó minőségű képpel, igényes tördeléssel, könyvesbolti forgalmazásra is alkalmas formában. A kiadvány tartalmazza a ház történetét tudományos igénnyel, de olvasmányos formában feldolgozó tanulmányt, illetőleg keretet teremt másfajta szövegek megjelentetésére is (két szövegformátumot érdemes ezzel kapcsolatban kiemelni: az intézményhez kapcsolódó olyan személyes történetek, amelyek ugyanakkor kordokumentumként is érdekesek, illetőleg olyan sajtóforrások, amelyek szintén felidéznek a korabeli politikai-társadalmi kontextust).

Kapcsolódó lehetséges program-elemek

A kiadvány szerkezetileg úgy épülne fel, hogy különböző, az elmúlt évtizedekben – mind a lokális (azaz az intézmény történetében), mind a tágabb (azaz a társadalmi-kulturális-politikai) kontextusban – fontos szerepet játszó kulcsfogalmak mentén dolgozná fel az 50 év történetét. Jelen elképzelés szerint elképzelhető volna 5 ilyen kulcsfogalom kiemelése. Ezek a kulcsszavak ugyanakkor nem csupán a kiadvány szerkezetét határoznák meg, hanem ezek volnának azok a sarokpontok, amelyek tematikai köré az év során **kerekasztalbeszélgetések**, egyéb programok (filmvetítések) szervezhetők. A kulcsszavak éppúgy kapcsolódnak a két ország, az (egykor) két város és a két „ház” (a „rég” és az „új”) történelméhez és jelenéhez, mint egyes, az intézményben megvalósult és mérföldkőnek tekintett programokhoz. Egy harmadik típusú évfordulós programelem lehetne valamifajta **kiállítás** létrehozása – ennek tervezéséhez, koncepciójának kialakításához érdemes volna a rendelkezésre álló pénzügyi források felmérése mellett megvárni a kiadvány főbb tematikai egységének rögzítését.

A kiadvány időbeli ütemezése

- 2022. május/június: az első vázlat megbeszélése, képek válogatása, további források áttekintése (a kiadvány-tervezet elkészítésért felelős: Szijártó Zsolt)
- 2022. szeptember-október: a kézirat véglegesítése (a tanulmány elkészítésért és a szövegek véglegesítésért felelős: Szijártó Zsolt)
- 2023. első negyedéve: a kiadvány megjelentetése